

VÁLSÁGJELENSÉGEK ÉS ÚTKERESÉS

Magyarország és az EU jövője

Bihary Gábor

(doktorandusz, PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola)

A tanulmány beérkezett: 2018. 05. 07., véglegesítve: 2018. 05. 17.

(Lóránt Károly: Az Európai Unió jövője és Magyarország mozgástere. Kairosz Kiadó, Budapest, 2015. 224 oldal)

Lóránt Károly könyve bizonyos értelemben egy hosszú életmű pillanatnyi állapotának összefoglalása, bár valószínűleg nem elsősorban ezzel az igénnyel készült. Különös aktualitást kapott azonban az éppen a kiadásának évében bekövetkezett események fényében, amelyek alapjaiban rázták meg az Európai Uniót. A migrációs válságról és annak az Unió politikai életére gyakorolt mély hatásáról a szerző természetesen nem adhatott konkrét előrejelzést, mégis egyértelmű az olvasó számára, hogy a kötet jelentős részben a napi valóságba ilyen módon is ellenállhatatlan erővel betolakodó globális folyamatok előzményeit és lehetséges következményeit boncolgatja. Mindeközben sikeresen elkerüli az aktualizálás kísértését, fenntartva a választott téma feldolgozásához szükséges mértékű távolságtartást az európai és a magyar politikai élet napi folyamataitól.

A kötet szerkezete a tartalomjegyzék alapján logikus és jól áttekinthető, kilenc különböző hosszúságú fejezetből áll. Ezek közül az első az európai integráció történetét, a második az európai alkotmányt előkészíteni hivatott Konvent munkáját, a harmadik a Lisszaboni Szerződést mutatja be, a negyedik pedig ennek kritikáját, vezető politikusok és a szerző álláspontja alapján. E négy bevezető fejezet a kötet harmadát teszi ki. A legterjedelmesebb a kötet negyedét elfoglaló ötödik fejezet, mely az EU gazdaságpolitikájával foglalkozik, részben az elsődleges jogforrásokra, részben a gazdasági kormányzásnak a másodlagos joganyagban is megtestesülő gyakorlati megoldásaira támaszkodva. A hatodik fejezet az EU válságjelenségeit taglalja. A hetedik az Unió alternatív politikai modelljeiről szóló vitákat foglalja össze, míg ezeknek az alternatív modelleknek a részletes ismertetésével a nyolcadik fejezet foglalkozik, mely a második leghosszabb rész a könyvben. Az utolsó, kilencedik fejezet a

harmadik leghosszabb, ebben mutatja be a szerző a következtetéseit és az általa feltárt magyar mozgásteret, részben a javaslatait is.

A könyv bevezetője nem utal arra, hogy a szerző milyen olvasóközönségnek szánta írását. Ebben a tekintetben a könyv elolvasása sem ad határozott támpontot, mivel egyes fejezetek általános ismeretek összefoglalására szorítkoznak csupán (ilyen például az integrációtörténettel foglalkozó első fejezet), mások viszont bizonyos részterületeken érdemi előismereteket feltételeznek vagy igényelnék a szerző nézőpontjának világosabb kifejtését (például a gazdaságpolitikáról szóló ötödik fejezet).

Az európai integráció történetével foglalkozó első fejezet jó általános összefoglalást ad, de a témát valamennyire ismerők számára nem tartalmaz újdonságot. Vitatható az az első ízben itt (21. o.) megjelenő, de később is többször felbukkanó gondolat, amely a szubszidiaritás elvének érvényesülését azonosítja a devolúció gyakorlatával, amiből a szerző arra a következtetésre jut, hogy a szubszidiaritás elve nemcsak nem érvényesül az EU működésében, de valójában a központosítás ideológiai eszközévé is vált. A szubszidiaritás elvének alapvető félreértése azonban az a feltevés, hogy az minden körülmények között vagy akár csak általában is a hatásköröknek az Uniótól a tagállamok felé való átcsoportosítását kell eredményezze. A Konvent vitáit bemutató második fejezetet az teszi különösen érdekessé, hogy a szerző a civil meghívottak egyikeként személyesen is részt vett e nagy horderejű eseménysorozat egy részén, így saját tapasztalataira is alapoz, amikor az ott lezajlott vitákat összefoglalja és értékeli.

A Lisszaboni Szerződést és annak kritikáját (vagy inkább kritikáit) bemutató harmadik és negyedik fejezet számos figyelemreméltó észrevételt tartalmaz. Felhívja a figyelmet egyfelől a szociális, másfelől a szabad versenyes, nyílt piacgazdaság párhuzamos deklarálásának ellentmondásosságára. Ugyancsak rámutat arra, hogy a Nyugat-Európában élő bevándorlók számának nagyságára és növekedésére tekintettel a többségi és kisebbségi kollektív jogok tisztázásának hiánya nehézségeket okozhat az Unió működésében. Ugyancsak érdekes, bár vitatható felvetés (57. o.), hogy az Unió szerveinek tevékenységét szabályozó elvek (mint például a területi kohézió elősegítése) hivatkozási alappul szolgálhatnak a nemzeti kormányoknak az Unió más működési elveivel ellentétes cselekvéseire (például tiltott állami támogatásokra). A demokrácia-deficit problémájával kapcsolatban némiképp homályban marad az a kérdés, hogy mire gondol a szerző, amikor demokratikus felhatalmazás nélkülinek tekinti az Unió szerveit. Az általa előadottak elég általánosak és kissé leegyszerűsítettek, pedig bemutatásra szorulna, hogy álláspontja szerint miért és hol szakad meg a demokratikus felhatalmazás láncolata egyfelől a nemzeti kormányok és a közvetlenül választott Európai Parlament, másfelől az uniós intézmények között.

A következő, ötödik fejezet az Unió gazdaságpolitikájával foglalkozik, és a szerző munkásságának ismeretében nem meglepő, hogy ez a legterjedelmesebb és legtagoltabb is egyben. A fejezet belső szerkezete alapvetően az elsődleges uniós jog fejlődésének és aktuális szerkezetének logikáját követi, ami nagyban segíti az áttekinthetőséget. Nem teljesen következetes azonban a kifejtés módja: egyes részek szinte teljes egészében a fennálló helyzet és a joganyag előadására szorítkoznak, máshol viszont alapos kritika is megjelenik, néhol az ismertetés alaposságának rovására is.

Az Unió válságjelenségeit összefoglaló hatodik fejezet az egyik legjobban kidolgozott része a kötetnek, hét csomópontba gyűjtve tekinti át az alapvető gazdasági, társadalmi és politikai problémákat. Ezek a területiek a jóléti állam lebontása, a növekedés lassulása és a vele kapcsolatos munkanélküliség, a tagállamok adósokra és hitelezőkre szakadása, az egységes külpolitika hiánya, a demokráciadeficit, a demográfiai válság és az iszlamizáció. Ebben a fejezetben is számos nagyon érdekes felvetést találhatunk. Természetesen némelyikük vitára ingerelheti az olvasót, de ez a mű mellett szól, nem ellene. A szerző álláspontja szerint a globalizáció nem természetes folyamat, hanem a neoliberais doktrína megvalósulása a gazdasági és politikai elit részben tudatos cselekvésének eredményeként. A demokráciadeficittel kapcsolatos fejtegetés során a szerző megjegyzi, hogy a szabad piac egyenlőtlen jövedelemelosztása és a tagállamok eleve egyenlőtlen fejlettsége miatt jelentős uniós központosításra és újraelosztásra volna szükség. (A GDP jelenlegi 1%-a helyett legalább 5-7%-át kellene erre használni). Az azonban se itt, se más helyen nem válik egyértelművé, hogy lehetségesnek tartja-e és támogatná-e ezt a megoldást, vagy éppenséggel a szorosabb együttműködés „objektív korlátját” látja ebben. Fontos megállapítása ugyanakkor a nyugdíjrendszer sokak által előre jelzett válságával kapcsolatban, hogy alapvetően elosztási problémáról van szó, és hogy a privatizációra épülő megoldási javaslatok nem visznek közelebb a megoldáshoz, ellenben a szolidaritási elem kiiktatásához vezetnek. Ugyancsak lényeges gondolat, hogy a termelékenység növekedése még hosszú ideig legalábbis kompenzálja az eltartottsági ráta romlását. Ezzel és a migrációval kapcsolatban is felveti a szerző, hogy a tartósan magas munkanélküliség körülményei között nem értelmezhető az idősök és a bevándorlók bevonásának igénye a munkaerőpiacra, illetve kizárólag a jóléti állam maradványainak további lebontását szolgálhatja.

Az Unió politikai szerkezetéről szóló vitákat bemutató rövid hetedik fejezet nagyrészt már máshol is megemlített politikusi álláspontokat foglal össze azzal a céllal, hogy igazolja az európai politikai elit többségének pártállástól független neoliberális és centralizációs elkötelezettségét. Pusztán az itt olvasható kifejtés alapján talán kétség maradhat az olvasóban az állítás alátámasztottságát illetően, de teljesen világos, hogy itt a szerző hosszú idő alatt kialakult határozott álláspontjáról van szó. A nyolcadik fejezetben kapunk részletes eligazí-

tást a viták által érintett, az Unió kívánatos politikai szerkezetére vonatkozó elképzelésekről.

Végül az utolsó, kilencedik fejezetben jut el a szerző a konklúziókhoz és a magyar mozgástér ismertetéséhez. Rámutat, hogy a szociális piacgazdaságnak fontos kiindulópontja, hogy „a társadalom tagjai alapvetően dolgozni akarnak (és nem segélyekből élni)” (184. o.). Ezt az antropológiai előfeltételezést a neoliberalizmus alapvetően megkérdőjelezi, így e két ideológia szükségképpen kibékíthetetlenül áll szemben egymással. Paradox módon mégis a neoliberális gyakorlat vezet elszegényedéshez és tartósan magas munkanélküliséghez. A magyar mozgástér főbb dimenzióit a szerző hat pontban fejt ki: a külső adósság ledolgozásában, a multinacionális cégek jelenlétének kkv-k fejlesztésére való felhasználásában, a hatékony és exportképes vállalkozások támogatásában, a keleti nyitásban, a helyi gazdaság fejlesztésében (a lokalizációban) és az uniós szabályozás rugalmas értelmezésével lehetségesnek tartott iparfejlesztésben látja ezeket. Természetesen az egyes javaslatok eltérő súlyúak, tőlük eltérő mértékű pozitív hatás várható, és ezeket a különbségeket a szerző be is mutatja. Legérdekesebb felvetésének az tűnik, amire a könyv korábbi részeiben is utalt már, hogy számos uniós jogszabálynak lehetséges olyan rugalmas értelmezése, ami a korábbinál nagyobb mértékű állami beavatkozást tenne lehetővé a gazdaság fejlesztésének érdekében. A felhozott konkrét példák ezen a téren nem tűnnek teljesen meggyőzőnek, azonban kétségtelen, hogy a nemzeti mozgástér kutatásakor nem hagyható figyelmen kívül ez a lehetőség, még akkor sem, ha valódi kihasználása vélhetően politikai vitákat és hosszadalmas jogi eljárásokat vonna maga után.

A könyv egészen vörös zsinórként vonul végig a „neoliberális hittételeknek” és ezek szolgálai elfogadásának az ostromozása, illetve az az állítás, hogy az Európai Unió politikai gyakorlata és fejlődésének iránya a neoliberális doktrína meghatározó befolyása alatt áll. A szerző azonban adós marad azzal, hogy megvilágítsa, pontosan mit is ért ezen. Különösen nehézé teszi gondolatmenetének követését ebben a tekintetben az, hogy az Európai Unió gazdaságpolitikájával és különösen az euró bevezetésével kapcsolatos kritikák összefoglalásából úgy tűnik, hogy kiemelkedő neoliberális gondolkodók kifejezetten az EU politikai döntéseivel és gyakorlatával ellentétes álláspontot fejtettek ki. A szerző munkásságának ismeretében természetesen semmi kétség nem fér ahhoz, hogy világos és árnyalt álláspontot képvisel ebben a kérdésben, azonban egy ilyen összefoglaló igényű műben érdemes lett volna külön áttekinteni a neoliberalizmus tanait és hatásukat, hozzásegítve az olvasót a jobb megértéshez.

Hasonlóan problematikus az a szintén központi helyet elfoglaló, a demokráciadeficit problémájával is összefüggő gondolat, amely szerint az Európai Unió jövőjének központi kérdése a „neoliberális európai elit” és az „európai

népek” szembeállítás, amihez szorosan kapcsolódik a nemzetállami kereteken túlmutató demokratikus politikai rendszerek lehetőségének *a priori* megkérdőjelezése. A felhozott példák és politikusoktól vett idézetek, valamint az Unió történetét meghatározó nagy politikai kompromisszumok bemutatása erősen megkérdőjelezi ezt a leegyszerűsítő képet, és egyáltalán nem világos, hogy mi a helye és szerepe ebben a felfogásban a tagállamok politikai elitjének, amely nem csak elválaszthatatlanul összefonódik az uniós politikai vezetők csoportjával, hanem annak alapvető rekrutációs bázisául is szolgál. A kötet értékét nagyban növelné, ha a szerző kitért volna ezeknek a kérdéseknek a magyarázatára.

A könyv műfajához jól illeszkednek a fejezetek többségében választott egyszerűbb tipográfiai megoldások, azonban a sok helyütt alkalmazott, a kézíratos tanulmányokra jellemző változatosabb tagolási és kiemelési formák miatt hiányzik az egységes megjelenés, és ez néhol rontja az olvashatóságot is. A kötetben található összesen nyolc ábra közül a diagramok és grafikus szemléltető ábrák jól mutatnak és jól szemléltetik a mondanivalót, viszont a kötet elején található három térkép nem tűnik a legjobb választásnak. Csak üdvözlölni lehet a szerzőnek azt a megoldását, hogy az interneten elérhető szabad felhasználású térképeket választott a kötetbe, és különösen dicséretes a bátorsága, hogy meg is merte jelölni ezek tényleges forrását, a *Wikipédiát*, ami a tudományos irodalomban még egyáltalán nem általánosan elterjedt megoldás. Úgy tűnik azonban, hogy a választott fájlok és az alkalmazott nyomdai technika összhangját nem vették kellően figyelembe, ezért az első térkép megjelenése sajnos nem megfelelő, rontja az összehatást. Talán érdemes lett volna a *Wikimedia Commons* gyűjteményeiben fellelhető számos térkép közül más formátumút vagy nagyobb felbontásút választani.

A recenzens végül nem hallgathatja el a könyvvel kapcsolatos legfontosabb problémát. A kötetet olvasva az a benyomásunk alakulhat ki, hogy azt az elmúlt évtizedben különböző időpontokban és különféle célokból elkészített önálló tanulmányok alkalmi egybeszerkesztésével alkották meg. Ez önmagában egyáltalán nem volna problémás, és mint korábban említettem, alkalmas a szerzőnek a tárgyban létrehozott életművének egy fajta összefoglaló bemutatására is. Annak azonban, hogy ez sikeres legyen, elengedhetetlen feltétele a gondos és alapos szerkesztői munka, aminek többek között ki kell terjednie a tartalmi és terminológiai konzisztencia megteremtésére, a tipográfiai és egyéb formai megoldások egységesítésére, a létrehozott összeállítás kohéziójának, folytonosságának biztosítására és az önálló tanulmányok együttesében elkerülhetetlenül jelenlévő redundancia körütekintő megszüntetésére. Sajnos úgy tűnik, hogy a kötet megalkotása során erre a munkafázisra se a szerző, se a kiadó nem fordított kellő figyelmet, és ennek következtében a könyv furcsa átmenetet alkot egy válogatott tanulmánykötet és egy egybeszerkesztett átfó-

gó tanulmány között. Az ebből fakadó legsúlyosabb probléma az, hogy egyes tartalmak, sőt néha egyes szövegrészek is egészében vagy lényegében változatlan formában megismétlődnek, egy idő után kifejezetten zavaróvá váló folyamatos *déjà vu* érzést keltve az olvasóban. A nehezen magyarázható ismétlésekre példa egy a lokalizáció gondolatával kapcsolatba hozható 1933-as Keynes-idézet változatlan közlése a 159. és a 203. oldalon, de a legmeghökentőbb eset Hubert Vedrine volt francia külügyminiszter egy 2005-ös interjújából közölt részlet két különböző fordításban való szerepeltetése az 59–60., illetve a 137–138. oldalon. Az elnagyolt szerkesztés sajnos sokszor nehezíti teszi a lényeges gondolatmenetek teljes rekonstruálását.

Szintén a szerkesztéssel kapcsolatos probléma, hogy a könyvben különböző helyeken alkalmazott jelen idők valójában nagyon eltérő időpontokra és helyzetekre vonatkoznak. Úgy tűnik, a kötetbe foglalt legkorábbi résztanulmány még 2004 és 2007 között született, a 25 tagú EU idején (128. o.), az utolsó részletek viszont a kiadás előtt nem sokkal, 2014-ben vagy 2015-ben készültek. Ez sok helyen zavarossá teszi, hogy a konkrét megállapítások mikori állapotra vonatkoznak, illetve egyes esetekben elavult tények maradtak a szövegben (például a 29. oldalon az elnökségi hármassokkal kapcsolatban).

Összességében Lóránt Károly könyvének elolvasása bátran ajánlható mindenkinek, aki érdeklődik az Európai Unió utóbbi másfél évtizedének története és az azt meghatározó viták és gondolatok iránt. Mégis hasznos lenne, ha a kötetnek a jövőben elkészülne egy második, lényegesen átszerkesztett változata is.